

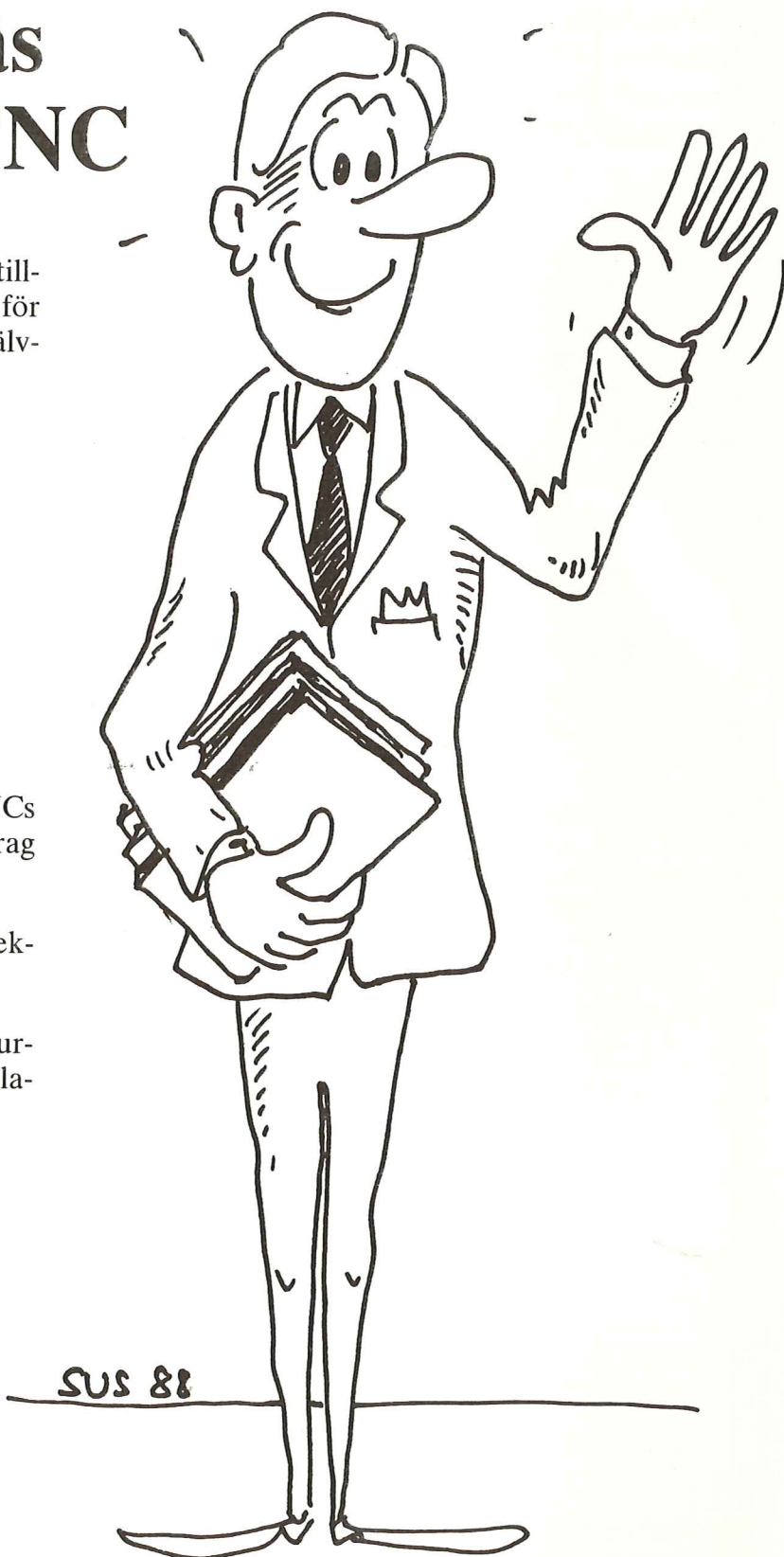
Staffan Ulvönäs – ny chef för TNC

Staffan Ulvönäs kommer den 1 augusti att tillträda posten som chef och föreståndare för TNC. Hur han ser på sig själv framgår av självporträttet till höger och av intervjun på s 3.

På s 4 kan man ta del av ett referat från TNCs årsmöte liksom ett sammandrag av de föredrag som hölls i anslutning till årsmötet.

En presentation av TNC 88, Färg- och lackteknisk ordlista, finns på s 10.

I slutet av medlemsbladet är som vanligt ett urval av de termfrågor som ställs till TNC samlade.

Innehåll:

- Staffan Ulvönäs är TNCs nye chef! s 3
TNCs årsmöte s 4
Språket – ett rationaliseringshjälpmedel? s 6
Ny färg- och lackteknisk ordlista s 10
Nytt projekt om vattenmiljön s 12
Notiser s 14
Vad gör en text lättläst? s 15
Teknisk basvokabulär s 16
Nylonet fyller 50 år s 16
Insändare s 17
En annan 50-åring! s 17
Termfrågor i urval s 18

TNC-Aktuellt

Nyhetsblad för TNCs medlemmar.

TNC är en ideell förening och har till uppgift att verka för att en lämplig teknisk terminologi skapas och används inom offentlig förvaltning, näringsliv, utbildningsväsen och massmedier.

Redaktion:

Berit Björk
Åsa Holmér

Prenumeration:

Elisabeth Lindström

Postadress:

Västra vägen 9 C, 171 46 Solna
Telefon: 08-735 85 25
Telefax: 08-27 32 86
Postgiro: 55 60 12-3
Bankgiro: 711-1925

TNC-Aktuellt utkommer med 4 nummer per år och kostar 100 kr för en helårsprenumeration.
Eftertryck tillåts om källan anges.

gotab Stockholm 1988 87337

Staffan Ulvönäs är TNCs nye chef!

Staffan Ulvönäs, professor i tillämpad energiteknik och chef för den internationella enheten på STU (Styrelsen för teknisk utveckling) kommer att den 1 augusti efterträda Kjell Westerberg som chef och föreståndare för TNC. Kjell Westerberg, som varit tillförordnad föreståndare i tre år, vill nu arbeta mer med terminologi och återgår därför till sitt arbete som handläggare av byggfrågor.

Staffan Ulvönäs har länge haft kontakt med TNC och satt i början av 80-talet under flera år i TNCs styrelse.

– Jag är tekniker i grund och botten. Men jag har hela mitt liv intresserat mig för det här med förståelse, säger Staffan Ulvönäs när TNC-Aktuellt intervjuar honom.

– Det är så viktigt att det tekniska språket är entydigt. Tyvärr är vi tekniker rätt dåliga på att göra tekniken begriplig.

Staffan har själv gjort en hel del för att bidra till förståelsen av teknik.

– Ja, det har faktiskt blivit ganska mycket under åren. Med min utåtriktade läggning har det varit naturligt för mig att kommunicera med omvärlden genom olika slag av massmedier. Jag har skrivit både barnböcker om teknik och tekniska artiklar för olika dagstidningar runt om i landet.

– I mitten av 60-talet gjorde jag en serie tv-program som hette "Fråga pappa", där jag var pappan och mina barn frågade mig om företeelser inom tekniken.

– Och så gjorde jag för en del år sedan för radion ganska många inslag i programpunkten "Vardags", i avsikt att klargöra olika tekniska sammanhang.

Förutom allt detta har han också varit med om att starta flera tekniska tidskrifter. Bland annat var han en av initiativtagarna till tidskriften Teknik & Standard, i vilken han deltar dels i redaktionen, dels som skribent.

Sedan 1975 har Staffan arbetat inom STU, som chef först för energienheten och sedan för den internationella enheten.

– Det har genom åren inneburit en mängd internationella uppdrag, och jag har i tjänsten rest en sträcka motsvarande 16 gånger runt jorden.

– I mitt nuvarande arbete har jag bl a varit förhandlingschef vid överläggningar om teknik och vetenskap med statsavtalsländer som Sovjet och Kina. Och jag har sett många exempel på hur lätt det kan gå snett i kommunikationen om inte språket är klart. Språket är ju ett verktyg lika viktigt som vilken spektrofotometer eller dator som helst.

– För Sverige blir det tekniska samarbetet över gränserna viktigare och viktigare, och jag ser som en av TNCs stora uppgifter att kunna erbjuda industrin allt bättre service när det gäller att harmonisera språk och termer i kontakten med andra nationer.

Under drygt 30 år har Staffan varit involverad i standardiseringsarbete, såväl nationellt som internationellt, främst inom SEK och SIS.

– Jag ser det som en av mina viktigaste uppgifter att försöka öka TNCs kontaktytor med standardiseringsvärlden i övrigt. TNC och standardiseringsorganisationerna bör kunna arbeta mer hand i hand än nu.

– Mina många tjänsteår i staten har naturligtvis gjort mig väl förtrogen med den statliga administrationsapparaten, samtidigt som samverkan med industri och näringsliv i olika projekt har gett mig en god inblick även i den privata delen av samhällsmaskineriet. Och det är min förhoppning att mitt kontaktnät både inom staten och inom näringslivet skall kunna komma till användning i mitt arbete på TNC, till ömsesidig nytta.

TNCs årsmöte

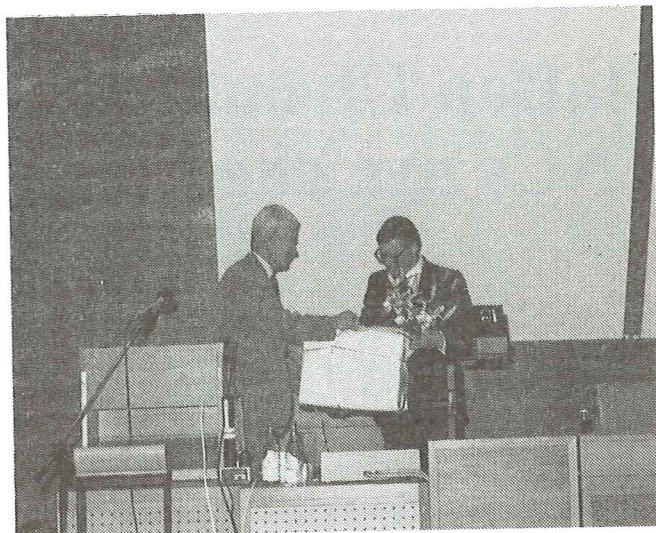

Årsmötet 1988 ägde rum den 20 april i Wallenbergsalen, IVA, och leddes av representantförsamlingens ordförande *Olle Franzén*. Ett 40-tal medlemsrepresentanter var närvarande.

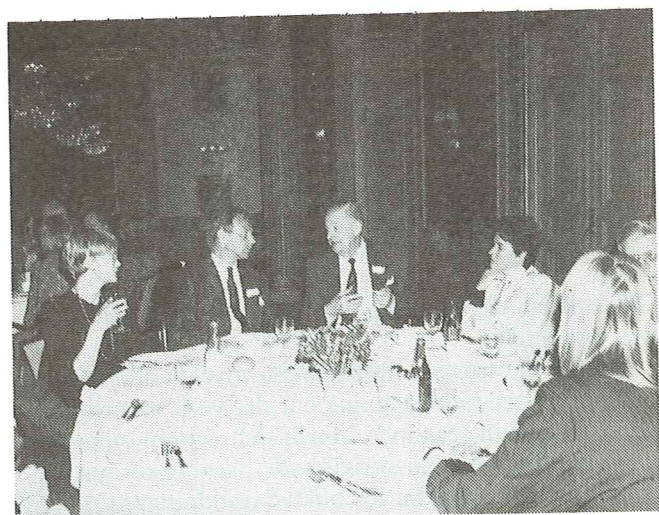
Församlingen godtog årsredovisningen och beviljade styrelsen ansvarsfrihet. Under punkten "Revision av stadgar och arbetsordning" anmälde *Kjell Westerberg* att det finns ett par punkter i TNCs stadgar som nog tiden har sprungit ifrån. Det som är särskilt angeläget att revidera nu sedan vi fått beskedet att basfinansieringen i framtiden kommer att gå över statsbudgeten, är räkenskapsåret. Församlingen beslutade att TNC skulle få i uppdrag att revidera stadgarna och arbetsordningen; vid nästa årsmöte tas frågan upp igen.

Under punkten "Ny föreståndare" redogjorde styrelsens ordförande *Lennart Holm* för chefsrekryteringen. *Kjell Westerberg* har sedan 1985 innehaft föreståndartjänsten som tillförordnad. Styrelsen har vid flera tillfällen försökt förmå honom att stanna kvar som föreståndare, men *Kjell Westerberg* har framhållit att han vill återgå till tjänsten som bygghandläggare vid TNC så snart frågan om TNCs basfinansiering lösts.

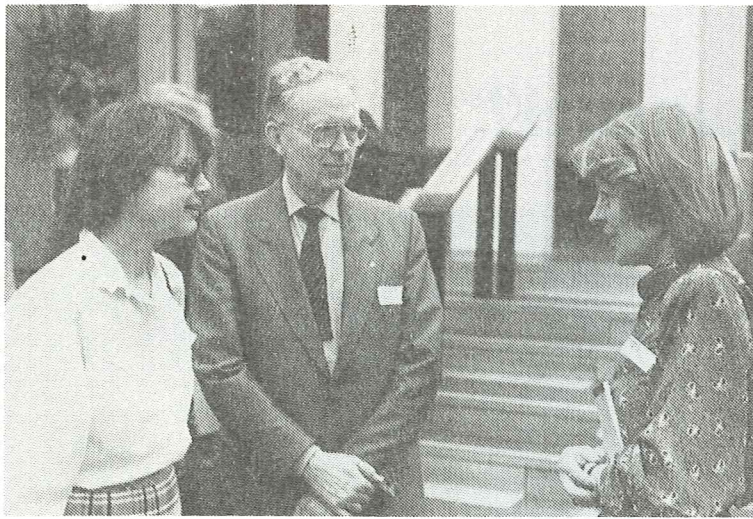
TNCs annons om ny föreståndare var införd i Dagens Nyheter och Ny Teknik i mitten av februari. Tretton personer anmälde sitt intresse för tjänsten, samtliga mycket kvalificerade och välmeriterade. En liten grupp bestående av kanslipersonal och representanter för styrelsen har intervjuat ett urval av dessa och enats om att välja *Staffan Ulvönäs* till ny föreståndare för TNC.

Kjell Westerberg avtackades för sina insatser under de tre år då han haft ansvaret för TNCs ekonomi och arbete. *Lennart Holm* intygade att styrelsen känner stort förtroende för honom och har uppskattat hans arbete. *Staffan Ulvönäs*, bekant för många i TNCs närmaste omvärld som bl a f d styrelseledamot, hälsades sedan varmt välkommen.

Efter årsmötet bjöds deltagarna på lunch i IVAs vackra festvåning. I foajén till Wallenbergsalen kunde besökarna sedan titta på skärmställningen om TNC. Samtidigt demonstrerades hur man söker i databaser med hjälp av CD-ROM-tekniken. Det fanns möjlighet att gå in i databasen Termdok, som till största delen består av TNCs material, samt i *Bonniers Kompass*, en databas som innehåller information om varor och tjänster samt svenska företag.

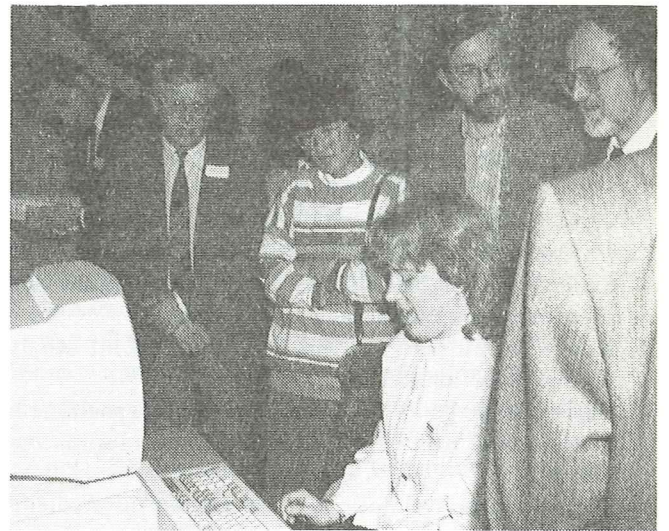
TNCs Anna-Lena Bucher talar med Rut Runze och Bonnie Thunberg från Byggförlaget.

Olof Bager, flitig debattdeltagare.

Bo Lundkvist, SMS, och Göran Walter, Walters Lexikon.

TNCs Cecilia Ericson demonstrerar hur en sökning på TNCs CD-ROM-skiva går till.

Staffan Ulvönäs bekantar sig med sin blivande personal.

Elisabeth Berggren, Kompass, diskuterar CD-ROM-skivan med Kerstin Boberg, IBM, och Maj Rydlund, TNC.

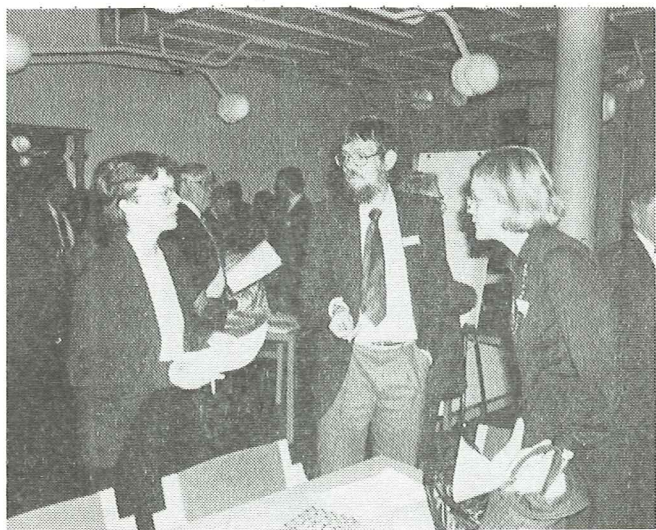
Språket – ett rationaliseringshjälpmedel?

Efter TNCs årsmöte hölls ett seminiarium i samma lokaler på temat "Språket – ett rationaliseringshjälpmedel?".

Styrelsens ordförande Lennart Holm inledde med att ställa några frågor till mötesdeltagarna:

- Hur kan TNC vara till hjälp för företag och myndigheter?
- Hur behöver TNC förändras för att kunna hjälpa till?
- Skall TNC vidga sitt kunskapsområde med exempelvis ekonomi, biologi och medicin?
- Var skall TNC sätta gränserna för sin bevakning?
- Skall TNC ge språkservice genom att jämföra den svenska terminologin med andra språk?
- Kan TNC utnyttja sitt sätt att arbeta till att utbyta tjänster med andra?
- Kan Sverige genom TNC hjälpa till internationellt med termer? Kan TNC alltså utnyttjas som språkdiplomater?

Lennart Holm avslutade med en vädjan till medlemmarna att formulera frågor som hjälper TNC att göra ett program för verksamheten i framtiden.

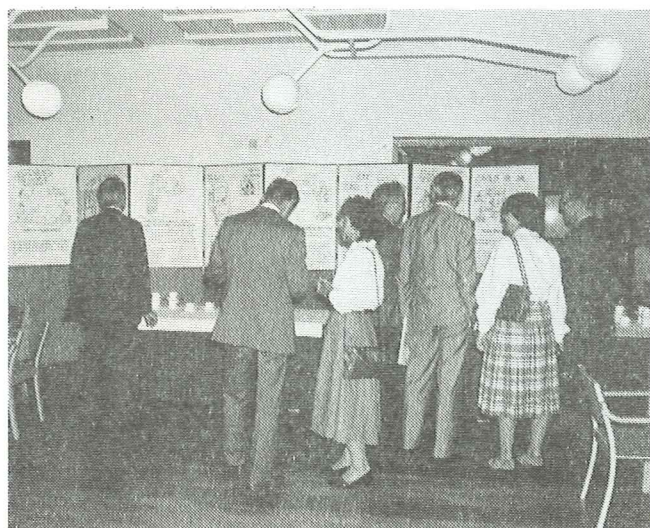
Ove Oskarsson, TNC, samtalar med Stina Lindgren, Statsrådsberedningen, och Margareta Westman, Språknämnden.

Staffan Ulvönäs och Lennart Holm.

Vid informationsdisken.

TNCs skärmställning intresserade många.

Paneldebatt

Eftermiddagen avslutades med en paneldebatt. I panelen ingick förutom dagens föredragshållare även Lennart Holm, Kjell Westerberg och TNCs blivande föreståndare Staffan Ulvönäs.

Lennart Holm inledde debatten med att framhålla att alla som var närvarande var "språkentusiaster" som väl visste nyttan av TNCs arbete:

– Men hur skall man få andra att hitta till TNC?

– Terminologi som redan från början är slarvig blir besvärlig att rensa upp i ett senare skede. Att vara tidigt ute och försöka styra språkbruket eller terminologivalet så att dessa s k subspråk inte utvecklas för långt är en av TNCs uppgifter. Det kan vara svårt att få full förståelse för detta bland myndigheter och inom näringslivet, ansåg Lennart Holm.

Här följer några korta inlägg i debatten:

Olof Bager, alltid ivrig debatttdeltagare vid TNCs årsmöten, inledde:

– Vi som är här tycker att det är viktigt med terminologi och vi vet också att det är lönsamt. För att nå andra måste TNC göra reklam för sin verksamhet. Ni måste med tydliga exempel tala om hur mycket det kan kosta med fel terminologi. Ni måste föra ut ert budskap till företag och myndigheter, kanske med hjälp av reklambyråer. Det är också viktigt med bättre försäljningskanaler. Man ser inte så ofta TNCs ordlistor i bokhandeln. En del av basfinansieringen måste med andra ord användas till säljtjänster och reklam.

Carl Johan Carlberg (SIS):

– I dagens tidning finns det ett exempel som tydligt visar vad oklara eller tvetydiga uttryck kan leda till. I texten står det "mkr", som i artikeln är översatt till miljoner kronor. I själva verket är det miljarder kronor man menar, och det borde ha betecknats "Mdkr" (miljoner kronor betecknas "Mkr"). Sådana exempel kan vara bra att samla på.

Bertil Cederberg (ASEA):

– För industrins folk är standardtermerna mycket viktiga. Därför är det väldigt bra då termer ur svensk standard också finns med i en svensk termsamling, som den nyligen utgivna CD-ROM-skivan.

Finns det annat arbete på gång inom TNC som kan vara värdefullt för industrin? Allt underlag som ni har är ju av stort intresse för oss. Föreنا TNCs kompetens med industrins!

Kjell Westerberg:

– Vi håller på att arbeta med ett projekt som kan vara intressant för ASEA, det s k SEK-projektet. I det arbetet skall vi sammanställa allt material inom svensk standard som rör elteknikens termer. Vi skall också komplettera detta med det internationella materialet inom området. Resultatet skulle kunna kallas Elteknisk ordbok. I den kommer det alltså att finnas svensk och engelsk term samt svensk eller engelsk definition.

Vidare arbetar vi med att bygga upp en excerptbank, som i dag innehåller 10 000 termposter men som kan utökas snabbt. Detta material, som är resultatet av andras terminologiarbete, är ett utmärkt komplement till Termdok. Förhoppningsvis kan också excerpterna ingå i nästa CD-ROM-skiva.

Sven Brutsner:

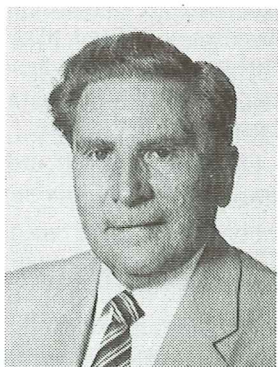
– TNC borde vara med när företagen får uppdrag inom nya områden där terminologin inte redan är etablerad (t ex hos Vattenfall). Efter ett sådant stort uppdrag borde TNC gå ut med reklam och tala om på vad sätt terminologin har spelat en roll – särskilt ekonomiskt.

Lennart Holm:

– Jag vill uppmana TNCs medlemmar att ge oss tips på sådana val av felaktigt använd terminologi som har kostat pengar. Och hur bra vald terminologi har sparat pengar.

Alltså, rationalisering genom terminologi!

Språket – mitt enda verktyg

Den förste föredragshållaren var *Sven Brutsner* som talade under rubriken "Språket – mitt enda verktyg". Han är ekonom och har länge varit verksam som konsult inom svenska och utländska tillverkningsföretag, främst inom områdena administration och organisation.

Sven Brutsners mångåriga erfarenhet som konsult på helt andra områden än det språkliga har givit honom olika infallsvinklar till språkanvändningen. Orden i sig är för honom inte det viktiga, utan det är den gemensamma begreppsvärlden som är det centrala och nödvändiga när människor skall arbeta mot samma mål. Men han pekar på att det värdefulla i detta många gånger är svårt att mäta och därför också svårt att få företagsansvariga att satsa pengar på.

Han inledde med att relatera vad som hände förra året när han hade ett uppdrag för ett industriföretag i Kalmar. Den nytillträdde VD:n sa: "Vid sidan om den stora undersökningen vill jag gärna ha en möjlighet att starta en dialog. Jag själv är ekonom och många av mina medarbetare är tekniker. Jag vill givetvis kunna tala med dem och då måste jag snabbt kunna sätta mig in i deras värld." ▢

Den repliken tilltalade Sven Brutsner och han nämnde att han under sitt långa konsultliv bara hört den ett par gånger från människor i hög position.

”En annan orsak till språkförbistringen är att det ofta är viktigare *vem* som säger något än *vad* som sägs. När en ny chef kommer in i ett företag visar det sig att den närmast berörda personalen är mycket följsam beträffande språket; de lär sig ’chefens språk’ mycket snabbt. Längre ner i organisationen är följsamheten inte lika stor. Arbetsinnehållet medverkar till att man har olika föreställningsvärldar och tänker olika.”

Sven Brutsner visade en bild av ett tvåvåningshus. Badrummet i övervåningen är översvämmat och vattnet läcker ner till undervåningen, där en man skyndsamt bär ut hinkar allt eftersom de fylls på med det läckande vattnet. Sven Brutsner vill med den bilden dra paralleller med informationsströmmen i ett företag. Han framhåller att den vattenbärande personen inte har befogenheter att gå en trappa upp i huset för att åtgärda orsaken till missförhållandet.

Betyder det då något för budskapet att man pratar olika och inte använder samma ord? För många är detta inte alls något problem. Några påstår rentav att kreativiteten ökar när man tänker i olika banor och formulerar sig olika. Sven Brutsner menar att det är få i ”hans värld” – den industriella produktionen – som vill satsa pengar på språket. Men undantag finns. Det finns t ex i USA särskilda konsultföretag som säljer idén ”skapa ert eget verktyg”. Uppmaningen riktar sig till företag som man anser bör skapa sin egen terminologi och sina egna definitioner. ”Och just nu har jag ett uppdrag åt Vattenfall där koncernproduktionschefen Lars Gustavsson vill skapa en grund för en bättre dialog mellan tekniker, ekonomer, psykologer och beteendevetare genom att fastställa och definiera de olika fackområdenas begrepp. Men härvidlag är det inte enbart *verktyget språket* som ska finslipas. Han vill lägga en grund för en företagspolicy där de olika nivåernas ansvar klarare framgår. Detta är viktigt inte minst för förändringar i arbetsmiljön.”

”Utan en överenskommen begreppsvärld är det mycket svårt att uppnå den överensstämmelse i innebörd av ord som är nödvändig för en säker ansvarsupbyggnad.”

Tidsvinst

Vill en språkman peka på vikten av att inom företaget satsa på språket måste han enligt Sven Brutsner koppla det till andra aktuella företeelser eller problem. ”Han måste exempelvis tala om kommunikationssäkerhet och -snabbhet och gärna också försöka ange tidsvinster. Han bör också först göra klart att språket inte är något universalhjälpmedel; det finns stora områden där definitioner och enhetlighet inte har någon betydelse.”

”Man skall alltså söka och bearbeta områden där språket och en systematiserad begreppsvärld är ett tillskott. Vad är exempelvis risken med att inte ha enhetlighet? Eller med andra ord att försöka få fram och gradera konsekvenserna av det oenhetliga?”

Hur långt kan man då komma för att åstadkomma gemensam terminologi? Sven Brutsner var övertygad om att man kan klara det mellan säljande och köpande företag, kanske till och med inom en hel bransch. Men sträcker man förväntningarna längre, då blir det svårare. Begreppsutvecklingen har gått för långt. Många begrepp definieras alltför olika inom olika branscher.

Ett TNC för varje fack

Sven Brutsner pekade på att arbetet för Vattenfall skall resultera i ett slags synonymförteckning där man accepterar att olikheter finns. Han skulle önska att det fanns något liknande i större sammanhang, tvärs över alla branscher. Men ett sådant arbete går nog inte att inordna under en instans. ”TNC är knutet till teknikerna och deras språk. Om det fanns ett TNC för ekonomer, ett för läkare och ett för psykologer så skulle dessa terminologicalentraler samarbeta, och då kunde vi kanske hoppas på att en sådan begreppshandbok som skisserats ovan kunde få se dagens ljus.”

Terminologiarbete – en lönsam verksamhet

Nils Ahlgren har arbetat framförallt inom den statliga förvaltningen med bl a frågor om miljövård och samhällsplanering. Han är också med i den arbetsgrupp på TNC som skall utarbeta en ny vattenordlista (se vidare s 12).

Det som följer är utdrag ur hans föredrag som hade rubriken ”Terminologiarbete – en lönsam verksamhet”.

Information eller obegripligheter?

Nils Ahlgren berättade om en seminarieinbjudan han fått; språket i inbjudan var lika tydligt när det gällde de

praktiska arrangemangen kring seminariet som det var otydligt beträffande ämnet och syftet med konferensen. Man skulle på seminariet bl a få lära sig skillnaden (eller var det kanske likheten) mellan "Session Manager" och "Presentation Manager" och likaså få klarlagt "kompatibiliteten med MS-DOS".

"Är det här information eller obegripligheter?" undrade Nils Ahlgren. "Och är det här typiskt för den information som är så viktig att sprida nu när vi lever i informationsåldern?"

Seminariet behandlade alltså frågor som rörde data-tekniken, det enligt alla prognosmakare viktigaste arbetshjälpmedlet i framtiden.

"Är fackspråket så här dåligt på dataområdet? Det har ju gjorts betydande insatser för att få fram bra dataterminologi, men tydligen har detta inte haft någon större effekt, i alla fall inte på det här aktuella företaget."

"Även i t ex handböcker om datateknik förekommer det en oklar terminologi och språklig oreda. Mycket tid går åt till uttolkningar och förklaringar av vad som egentligen menas med olika begrepp och termer. Med god terminologi hade den tiden kunnat användas till annat."

Nils Ahlgren citerade sedan ur en artikel om fackspråk av Einar Selander: "Det är viktigt att icke-fackmannen fortsätter att protestera mot obegriplighetssvenskan och mot det högmodiga snobberiets falsifikat av kryptiska glosor."

"Detta känns lika betydelsefullt i dag som när det skrevs för 15 år sedan", ansåg Nils Ahlgren. "Det kanske är så att alltför många tror att just deras intressen gynnas av ett lagom suddigt språkbruk", fortsatte han.

Dyrt för samhället med oklar terminologi

"Det finns mycket kvar att göra på det terminologiska området, trots TNCs insatser under lång tid. Det gäller inte bara dataområdet utan också många andra områden i samhället."

Nils Ahlgren tyckte sig kunna märka en större grad av medvetenhet om terminologiarbetets betydelse i samhällsbyggandet. När han för 27 år sedan började arbeta med termfrågor var det inte många som frågade efter definitioner och ordlistor. Numera finns ett klart ökat intresse för terminologi inom t ex miljövärd, ett område som från att ha varit ett expertområde nu är ett allemansfält.

"Utan väl definierade termer och begrepp kan inte det moderna informationssamhället fungera, och det verkar många inom stat, kommun och näringsliv ha insett. Man är också medveten om att redig terminologi kan ge stora vinster inom utbildning och undervisning, vid information och marknadsföring, för förhandlingar och överläggningar, vid planering och organisation av arbete m m."

"Vad kan den ökade internationaliseringen av företaget komma att medföra för språket? Hur skall t ex svenska företag kunna uppfylla EGs krav på produkterna om det inte finns en gemensam och accepterad terminologi vad gäller kontroll, kvalitetssäkring o d? Hur klarar de svenska multinationella företagen den interna informationen? Det är inte alls säkert att en övergång till engelska som koncernspråk löser problem av det här sla-

get; de engelska termerna kan ju vara ännu mer oklara än de svenska."

Lästiden – den dyrbaraste tiden

Nils Ahlgren hänvisade till en av regeringskansliets språkexperter, Kenneth Larsson, som i en intervju i tidskriften Från Riksdag och Departement yttrar bl a följande: "Ett klart och enkelt språk är viktigt inte bara ur demokratisk synvinkel, utan också för folket inom 'apparaten'. Byråkraterna drabbas kanske till och med värst, eftersom de så ofta i sitt dagliga arbete tvingas läsa och ta ställning till snåriga och ogenomträngliga skrivelser. Detta är misshushållning med människor och kostar alldeles för mycket tid och pengar." Kenneth Larsson fortsätter: "Lästiden är den dyrbaraste tiden. Det tar längre tid för många att läsa en text än för en person att skriva den. Om man skall rationalisera och spara pengar skall man alltså göra det på läsarsidan – genom att skriva bättre texter."

"Terminologiarbete är alltså intressant ur samhälls-ekonomisk synpunkt", menade Nils Ahlgren. "Regeringens förslag i årets budgetproposition att TNCs verksamhet skall finansieras direkt över statsbudgeten kan ses som ett uttryck för en sådan positiv bedömning", fortsatte han. "Man kan också parallellt med detta notera ett ökat intresse från industrin att utveckla terminologin och språket inom företagen."

TNC kan med andra ord räkna med en ökad efterfrågan på terminologiska insatser och i så fall kommer TNC att ställas inför intressanta prioriteringar. Vilka projekt bör man satsa på? Projekt som visar sig vara mer lönsamma för en grupp företag, eller projekt som är viktiga för samhället i stort och kanske för det internationella samarbetet? Staten har ju genom basfinansieringen av TNC garanterat den fortsatta verksamheten och lagt en grund för terminologiarbetet. Liksom hittills förutsätts dock att intressenterna själva finansierar det terminologiarbete som krävs inom olika enskilda områden. Nils Ahlgrens erfarenhet är dock att när det kommer till frågan om genomförande och finansiering är det inte alltid lätt att få intressenterna att ställa upp med resurser i form av kompetens och pengar.

Fria termer

"En komplicerande faktor i finansieringen av terminologiarbete", ansåg Nils Ahlgren, "är dessutom TNCs grundläggande princip att fastlagda termer med definitioner och motsvarigheter på främmande språk skall kunna användas fritt, förutsatt att man anger källan. TNC hävdar således inte någon ensamrätt till presenterat material, annat än att det givetvis är förbjudet att göra t ex större utdrag ur en ordlista e d. Det innebär att marknaden för TNCs produkter blir mer begränsad än för t ex förlag som arbetar mer kommersiellt."

"Mot denna bakgrund är det angeläget att TNC försöker göra nytto-kostnadsbedömningar som underlag för prioriteringar och beslut när det gäller terminologiarbete. Projekten måste granskas och bedömas såväl i ett långsiktigt, samhällsekonomiskt perspektiv som i ett mer kortsiktigt, företagsekonomiskt. Sådana bedömningar görs regelmässigt inom myndigheter och företag när det gäller satsningar på projekt av denna karaktär."

Ny färg- och lackteknisk ordlista

Färg- och lackteknikerna i Sverige var redan för nära 40 år sedan angelägna om att ha stadga och reda i sin egen terminologi. Allt eftersom tekniken har utvecklats – nya färger, appliceringsmetoder och tillverkningsprocesser har tillkommit – har man visat fortsatt intresse och hela tiden fogat in nya begrepp och termer i den befintliga terminologin. En insiktsfull attityd!

TNC har från början medverkat i utarbetandet av den färg- och lacktekniska terminologin. Den första ordlistan publicerades 1951 som TNC 14, Färg- och lackteknisk ordlista. Arbetet kom igång efter ett initiativ av Svenska Färg- och Fernissindustriens Forskningslaboratorium, ”med syfte att bilda grundval för en enhetlig svensk nomenklatur på färg- och lackområdet” (ur förordet). Ordlistan upptog benämningar på varor, redskap och arbetsoperationer i samband med tillverkning och användning av färger och lacker.

Prisad revidering år 1967

År 1960 tillsatte TNC i samråd med Sveriges Färgfabrikanters Förening en arbetsgrupp med uppgift att revidera TNC 14. Resultatet blev TNC 38, som utkom sju år senare. Ordlistan var kraftigt utökad och omfattade nu hela färg- och lackområdet, även tryckfärgstekniken. I TNCs recensionspärm från den tiden finns en rad övervallande recensioner om TNC 38 som väl kan tolkas som att den var efterlängtd och också motsvarade ställda förväntningar:

”Genom den ökade importen och exporten växer behovet av ordlistor med uttömmande definitioner av

de olika tekniska begreppen. Denna ordlista är fördömligt uppställd och definitionerna tillräckligt utförliga.”

Biblioteksbladet 1967:7

”Ordlistan är mycket större än den tidigare TNC 14. Den synes nu vara så fullständig som man i sina vildeste drömmar vågat tänka sig, mönstergillt uppställd och redigerad. Man kan bara hoppas att den snart skall få motsvarigheter inom andra områden av tekniken.”

Teknisk Tidskrift 1967:36

”Resultatet av detta arbete föreligger nu i tryck och som man framhåller i bokens förord har det i flera fall visat sig vara nödvändigt att göra definitionerna tämligen utförliga. Detta gör boken till en visserligen knapphändig men dock värdefull information och orientering i ett fack som under de senaste åren undergått en våldsam explosion. I en bilaga till TNC 38 finner man en verkligen efterlängtd god orientering i färgseendets mystik och beskrivning på de inte mindre än fem olika, med vårt synsinne iakttagbara egenskaper som karakteriserar begreppet färg.”

Hufvudstadbladet den 2 juni 1967

”This glossary is the result of several years' preparatory work and is great improvement on its predecessor of 1951. Its conception has involved co-operation of a number of individual experts, drawn from various branches of the paint industry, and national organizations, and in addition the work has been submitted for scrutiny and amendments to some 40 manufacturers, trade associations etc. There is no doubt it is the best glossary of its kind and very comprehensive.”

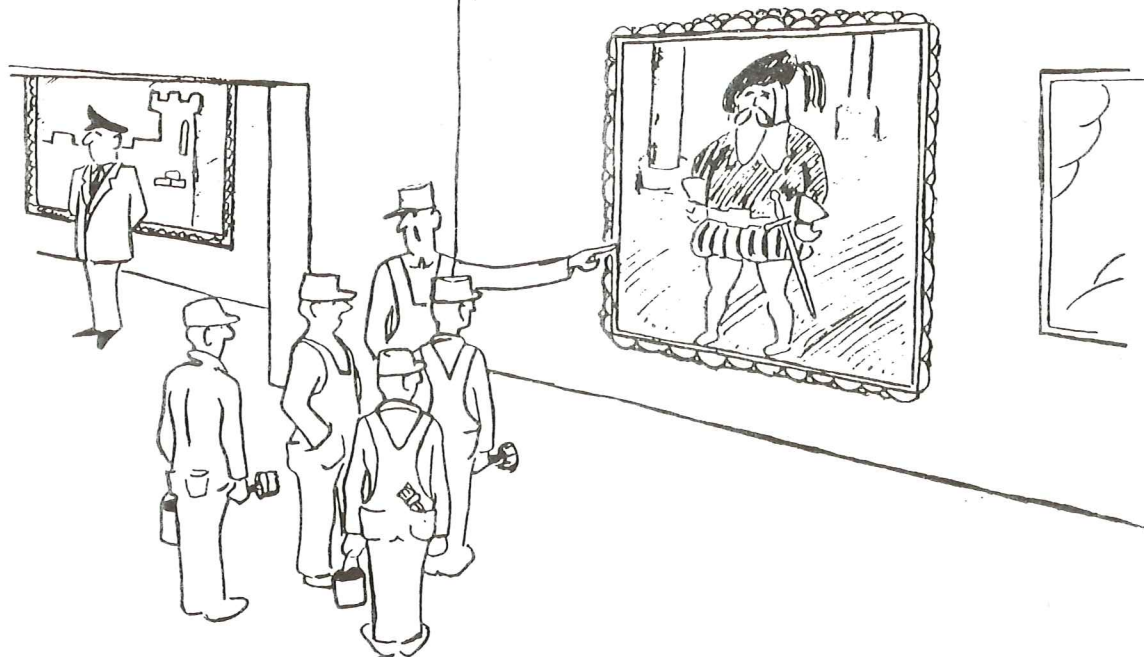
The Incorporated Linguist, July 1971

”Den nya listan har varit efterlängtd och det är därför angenämt att kunna konstatera, att den fått en både tilltalande och lättillgänglig form.” ”Samtliga svenska uppslagsord har översatts till engelska, franska, tyska och finska och tack vare registren på dessa språk är det lätt att finna rätt översättning från vilket av dem man än utgår.”

Målaren 1967:9

”Ordlistan täcker hela färg- och lackområdet, inklusive råvaror, tryckfärger och måleri. Den kan läsas av både lärd och olärd, tekniker eller affärsman, tillverkare eller konsument. Varje ord förklaras kort, klart och lagom utförligt på en eller ett par rader.”

Modern Kemi 1968:3

- Och här har Velázquez först strukit två gånger med droppfri grundfärg. Sen har han lagt ett par flödiga lager oljebaserad täckfärg med en tvåcentimeters ekorrhårspensel, innan...

LEIF EKERLING

TNC 38 väckte kanske också viss uppmärksamhet i och med att det var den första ordlistan i TNCs serie som hade ett kulört omslag – den var röd.

Slutsåld och delvis föråldrad

TNC 38 har varit slutsåld i några år nu. I vissa avseenden är den också föråldrad, så det finns ett behov av att få den utbytt. TNC 88, Färg- och lackteknisk ordlista, som nu är under slutlig bearbetning, är därför förmodligen lika efterlängtd som sin föregångare.

Arbetet med TNC 88 sattes igång redan 1978 av Skandinaviska Lackteknikers Förbund. Initiativtagare var dåvarande presidenten i förbundet, *Börje Andersson*, och samordnare *Hans Raaschou Nielsen*. Ordlistearbetet utfördes av arbetsgrupper inom var och en av de danska, finska, norska och svenska färgteknikerföreningarna och byggde i huvudsak på en ordlista utgiven av den amerikanska organisationen Federation of Societies for Coatings Technology, Paint/Coatings Dictionary.

År 1981 förelåg ett första manuskript på engelska. Detta har sedan översatts till svenska och bearbetats av en svensk arbetsgrupp, där *Helge Meyer* varit samordnare.

Sedan 1985 har TNC i samarbete med upphovsmännen och ämnesexperter inom vissa delområden bearbetat materialet till närmare samordning med TNC 38 och andra TNC-ordlistor samt övrig terminologi fastställd i svensk och internationell standard. Ordlistan sändes i december 1986 ut på remiss till ett 20-tal instanser.

Remissbearbetningen har varit omfattande och slutprodukten har i många avseenden närmast sig TNC 38 ytterligare ett steg, allt gjort i samråd med den arbetsgrupp som stod för det första manuset. En viktig insats i denna bearbetning har *Einar Selander* bidragit med. Därmed tror vi oss om att ha kunnat hitta de rätta proportionerna av kontinuitet och förändring.

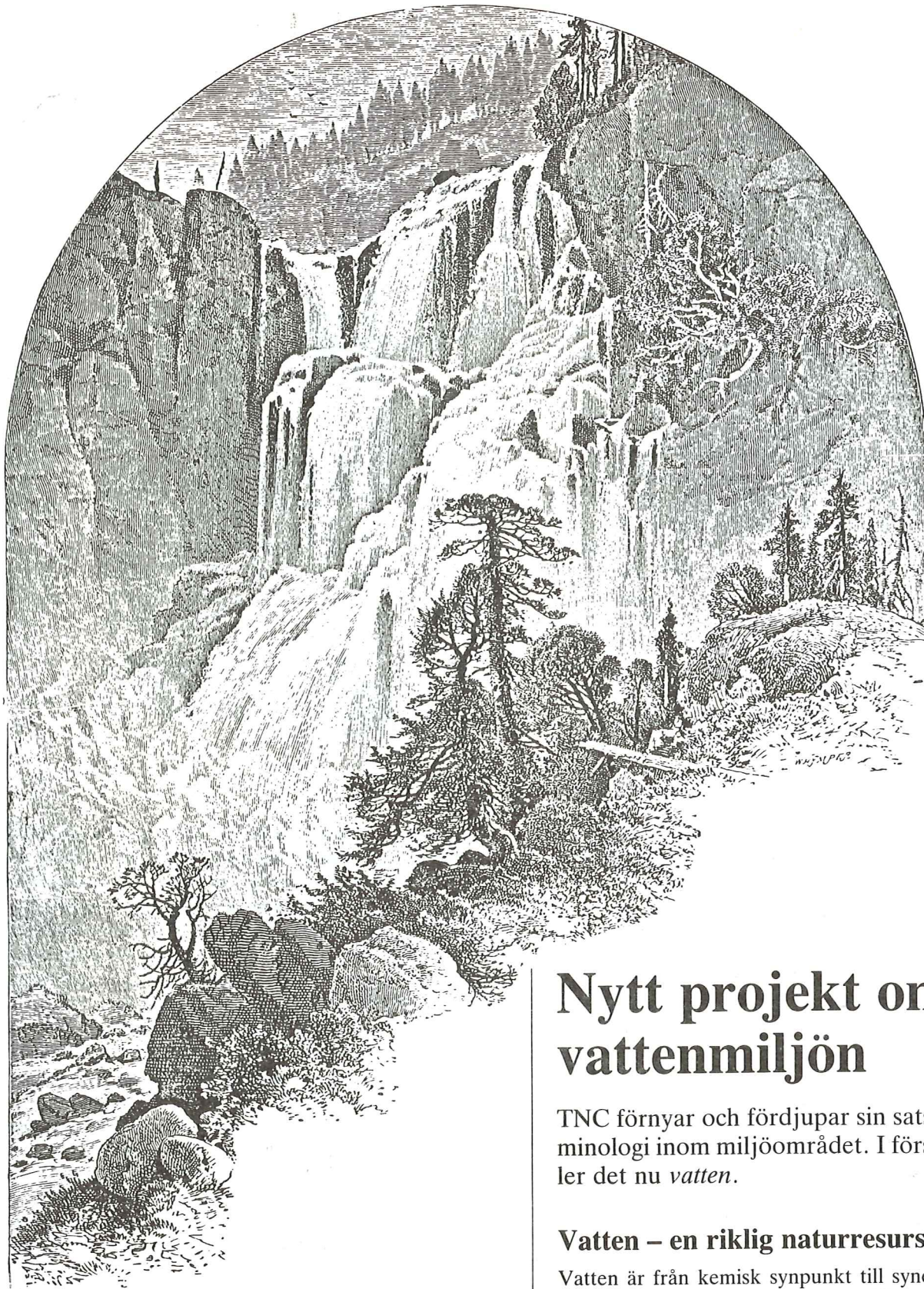
Nya gränsdragningar

Under arbetets gång har följande, delvis nya, gränsdragningar gjorts:

- Gränsen mellan *färg* och *lack* går vid pigmenteringen.
- Lösningemedel innefattar alla medel, alltså även vatten, som löser bindemedel.
- Sammansättningar med *-buren* och *-baserad* används så att *-baserad* avser det bindemedel som ingår, t ex alkydbaserad, och *-buren* används när man avser det dominerande lösningemedlet, t ex vattenburen.
- Ett *skikt* är en tunn beläggning som bildats efter applicering av färg eller lack. En *film* är ett torrt, sammanhängande lager av ett eller flera torkade lack- eller färgskikt.

Ordlistan innehåller ca 1 100 termer med definitioner på svenska och motsvarigheter på engelska, franska, tyska, danska, norska och finska. Den omfattar termer för färger, lacker och besläktade produkter; bindemedel, pigment, lösningemedel och andra komponenter; applicering och torkning; egenskaper och defekter.

Ordlistan förläggs av Svensk Byggtjänst. Priset kommer att vara ca 400 kr.

Espelandsforsen.

Nytt projekt om vattenmiljön

TNC förnyar och fördjupar sin satsning på terminologi inom miljöområdet. I första hand gäller det nu *vatten*.

Vatten – en riklig naturresurs

Vatten är från kemisk synpunkt till synes enkelt, med formeln H_2O . Från allmän och särskilt teknisk synpunkt är vatten mer komplicerat. Ordgrupper som *källa*, *flöde*, *hav* och *vattenbalans*, *vattentäkt*, *vattenrening*, *vattenkvalitet*, liksom t ex *nederbörd*, *dimma*, *is* ger en antydning om begreppens mångfald. Ökade insikter om vattnet som nationell tillgång och som internationell gemenskap skärper kraven på terminologisk stadga i umgänget mellan olika yrkesgrupper och mellan olika nationer.

På 60-talet gav TNC ut tre uppmärksammade vattenordlistor, TNC 41, 45 och 51, som ett led i en begynnande täckning av miljöområdets terminologi. Ett par av dessa ordlistor är sedan länge slutsålda.

Dags för en ny vattenordlista

Det finns därför all anledning för TNC att utarbeta en ny vattenordlista, med ett nytillskott av termer som betingas av utvecklingen inom detta miljöområde.

Ett förslag till hur en sådan revidering skulle kunna gå till har utarbetats av en grupp bestående av tre personer med lång erfarenhet av terminologiskt arbete och dessutom med specifik kännedom om tillkomsten av TNCs tidigare vattenordlistor: Nils Ahlgren, Artur Almestrand och Einar Selander.

Nils Ahlgren var sekreterare i det tidigare vattenordlisteprojektet. Han har under lång tid arbetat med miljö- och vattenfrågor, bl a som planeringschef på Naturvårdsverket, och har tidigare dessutom varit ledamot av TNCs styrelse.

Artur Almestrand deltog som sakkunnig i utarbetandet av de tre vattenordlistorna. Han har som forskare medverkat i undervisning vid Chalmers tekniska högskola och vid Lunds universitet och har en omfattande erfarenhet av vattenområdets praktiska problem. Almestrand har också under många år varit redaktör för tidskriften *Vatten*.

Einar Selander var som föreståndare för TNC under åren 1967–1977 ansvarig för utgivningen av vattenordlistorna och för deras samstämmning med övriga TNC-ordlistor.

Kritisk revidering av TNC 41 och 45

Gruppen menar i sitt förslag att den nya vattenordlistan måste vara baserad på en kritisk revidering av TNC 41, Hydrobiologiska termer, och TNC 45, Geologiska, hydrologiska, meteorologiska termer. (TNC 51 reviderades separat och kom ut 1977 som TNC 65, VA-teknisk ordlista.)

Nytillskottet av termer kan bl a hämtas ur områdena *vattnets fysik* och *kemi*, som endast summariskt behandlades i TNC 41. Båda dessa områden har fått växande betydelse för vattenmiljön. Det gäller också områdena *vattnets bakteriologi* och *virologi*, som båda genomgått en väsentlig utveckling vad gäller såväl analysmetodik som bedömning i vattenkvalitetssammanhang.

Härtill bör fogas termer som berör *försurning av vattenmiljön* och *radioaktiv kontaminering*. Termer som behandlar *vattenanalys*, *vattenkontroll* och *vattenkvalitet* är i detta sammanhang av särskilt intresse.

Den nya ordlistan bör även innehålla termer om *hav* och *kustvatten*, eftersom dessa områden fått stor aktualitet inte minst i samband med diskussionerna om föroreningen av Östersjön, Öresund och Västerhavet. Ett annat sådant "nytt" område är *vattenbruk* och *akvakultur*. En vattenordlista blir inte heller komplett utan att sådana termer medtas som är *förankrade i lagtext och förordningar*. Det gäller också termer från ämnesområdet "kulturteknik", dvs termer som berör bl a *dikning* och *dränering*.

Inriktas på vattnet i naturen

Den nya vattenordlistan skulle således omfatta termer om vattnet i naturen och ingå i gruppen miljöordlistor. En sådan inriktning och avgränsning av ordlistan ansluter till den allt tydligare uppdelning av miljö- och vattenarbete

på två huvudområden, vilket skett under senare år: miljö- och vattenarbete kontra miljöteknik. Denna uppdelning av miljöområdet gäller inte minst inom forsknings- och utvecklingsverksamhet och inom administration.

Som exempel kan nämnas att statligt stöd till forskning om miljö och miljöeffekter sker via Naturvårdsverkets forskningsnämnd, medan stöd till miljöteknisk forskning beviljas av STU, BFR och Energiverket m fl.

Miljöfrågor intresserar många

Intresset för miljöfrågor är i dag mycket stort, och enligt opinionsundersökningar är miljöproblemen tillsammans med ekonomi och sysselsättning de viktigaste frågorna för människorna i Sverige. Detta förhållande har i hög grad kommit att påverka miljö- och vattenarbetsinsatsernas inriktning och omfattning. Det gäller såväl lagstiftning och administration som forskning, utveckling, kommunal miljö- och vattenarbete, industriellt miljöskydd m m.

Enbart inom den statliga sektorn finns det 200–300 myndigheter som har ansvar för områden inom vilka vattenmiljöfrågor har väsentlig betydelse. Miljöfrågorna har av tradition en central roll i kommunerna, framför allt i miljö- och hälsoskyddsnämndernas och byggnadsnämndernas arbete. Kommunernas och länsstyrelsernas ansvar för vattenfrågorna har också utvidgats genom bestämmelserna om vattenplanering i plan- och bygglagen och naturresurslagen. Universitet, högskolor, gymnasier, folkhögskolor m fl som bedriver undervisning och forskning om miljö och miljö- och vattenarbete utgör en annan stor intressegrupp inom vattenmiljöområdet.

Sammanfattningsvis kan bedömningen göras att 1 000–2 000 myndigheter och andra organ inom stat och kommun bör ha intresse av en ny vattenmiljöordlista.

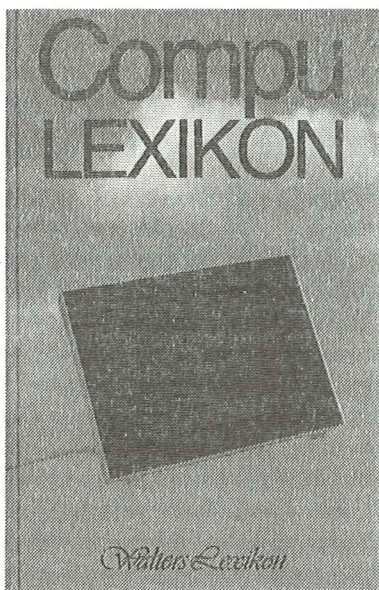
Kommuner, industrier och andra som bedriver miljö- och vattenarbete har enligt svensk lagstiftning det primära ansvaret för att erforderliga miljö- och vattenarbetsåtgärder vidtas. Omfattningen av den miljö- och vattenarbetsverksamheten framgår av att totalt 11 000 företag bedriver sådan verksamhet som kräver tillstånd av koncessionsnämnden för miljö- och vattenarbete eller länsstyrelse. Av dessa företag har 4 400 sk kontrollprogram som reglerar den obligatoriska egenkontrollen av den miljö- och vattenarbetsverksamheten. I merparten av dessa program ingår vattenkontroll som en väsentlig del. Även dessa företag skulle ha stor nytta av en vattenmiljöordlista.

Den miljöintresserade allmänheten torde dock utan tvekan vara den största intressentgruppen.

Projektgrupp utför terminologiarbetet

Förutsatt att finansieringen kan ordnas skall en projektgrupp tillsättas för att inom TNC genomföra projektet. Den skall till sin hjälp anlita ett antal sakkunniga, som skall göra det grundläggande arbetet med att utforma definitioner av de begrepp som svarar mot termerna. Projektgruppen skall svara för samordningen av ordlistearbetet, från utarbetandet av ordförteckningar till färdigställande av manus.

Arbetet delas upp i ett antal etapper, som var och en avslutas med "färdiga" delprodukter. Grundtanken är att ordlistearbetet skall växa fram inom TNC i ett växelspel mellan projektgruppen och de sakkunniga, under användning av TNCs egen sakkunskap, grundmaterial och kontaktnät.

Datahandbok för nyfikna

Walters Lexikon, det förlag som i samarbete med TNC givit ut Termdok på CD-ROM-skiva, kommer nu med sin första bok: Compulexikon. Detta lexikon är ett uppslagsverk för icke-specialister, en "datahandbok för nyfikna", som bokens undertitel lyder.

Med hjälp av en stor mängd illustrationer beskriver och förklarar Compulexikon ca 800 uppslagsord. Dessa kommer att matas in i TNCs excerptbank, som förhoppningsvis också kan ingå i nästa CD-ROM-skiva.

En broschyr om Compulexikon medföljer denna gång TNC-Aktuellt. I broschyren kan man få en närmare beskrivning av boken, liksom exempel på hur termposterna är utformade.

Nordisk språksekretariat 10 år

År 1978 upprättades Nordisk Språksekretariat som ett samarbetsorgan för språknämnderna i Norden och andra som arbetar med nordiska språkfrågor.

Sekretariatet arbetar för att bevara och förstärka den språkliga gemenskapen i Norden och för att främja den nordiska språkförståelsen. Detta gör sekretariatet genom språklig rådgivning, upplysningsverksamhet och kontaktförmedling.

Nordisk Språksekretariat rådgör med de nordiska terminologiorganen i enstaka termfrågor och har deltagit i de flesta stora Nordterm-möten.

TNC med i termtävling

Tidskriften Datavärlden har utlyst en tävling om "ett riktigt bra svenskt ord för *desktop publishing*". TNCs Kjell Westerberg och Ove Oskarsson sitter med i tävlingsjuryn, som också inrymmer Stig Nilsson och tidskriftens redaktionsmedlemmar.

I samband med att tävlingen utlystes intervjuades Kjell Westerberg, och han sa bl a detta:

– Desktop publishing är ett uttryck som stör många. Vi får ständigt frågor just om det ordet. Alla sorters människor hör av sig, som t ex reklambyråfolk, tekniker, personer som diskuterat betydelsen under en kafferast. Vi har själva inget riktigt bra förslag.

– Uttrycket utgör en alltför lång harang på ett främmande språk. Det duger inte till att hänga på andra ord på det. Det går heller inte att böja eller använda i verbform. Uttalet är knepigt och skrivsättet osvenskt.

– Det är nu hög tid att finna en svensk motsvarighet, och vi välkomnar därför Datavärldens intiativ att låta läsarna tävla om bästa uttryck.

Även Språkvårdsgruppen arbetar med att försöka "översätta" ordet. Det blir givetvis intressant att jämföra användarnas förslag med det som kommer fram inom den här språkvårdarkretsen.

Så snart tävlingen är avgjord återkommer vi i TNC-Aktuellt, och vi kommer då förhoppningsvis också att kunna referera Språkvårdsgruppens resonemang i frågan.

Vad gör en text lättläst?

För att få veta vad som gör en text lättläst måste man veta vad som gör den svårläst. Det är givetvis inte gjort i en handvändning, men många har varit intresserade av att genom en enkel formel, läsbarhetsformel, ta reda på hur svårläst en text kan vara.

LIX – mest kända formeln

Om man vill få fram en läsbarhetsformel har man alltså ett praktiskt och näraliggande mål för ögonen, nämligen att finna lästräknade språkliga faktorer som är goda symptom på att en text är svår. Man vill med andra ord få fram ett numeriskt värde som avslöjar svårighetsgraden och som gör att man kan gradera texter efter en siffraskala.

LIX är den mest kända läsbarhetsformeln i Sverige. LIX står för LäsbarhetsIndeX och utarbetades i slutet av 60-talet av *C H Björnsson*. LIX beräknas så här:

$LIX = \text{genomsnittlig meninglängd} + \text{procentandel ord med 7 bokstäver eller fler}$

Ju högre värde desto mer svårläst text. Men man vet däremot inte vari svårigheten ligger.

Nu finns också KIX

För den som vill ha en djupare analys av sin text finns det numera ett annat hjälpmedel, nämligen datorprogrammet KIX, KaraktärsIndeX. *Roland Larsson*, upphovsmannen till KIX, tog LIX som utgångspunkt när han skapade KIX.

Om man kör sin text genom KIX-programmet får man en analys av texten i en rad språkliga variabler. Analysen ger därför tips om hur man skall bearbeta sin text för att denna skall vinna i läsbarhet.

Ett problem med LIX är att meningar med olika karaktär kan få samma LIX-tal, eftersom LIX bara ger ett medelvärde. KIX däremot bygger på att varje mening i den text man mäter blir en punkt i ett KIX-diagram. De olika meningarnas placering i diagrammet ger en bild av textens karaktär.

När man analyserar en text väljer man den mall efter vilken meningarna skall bedömas. KIX har nio olika mallar som utgår från olika typer av texter, t ex tidningsreportage eller akademisk text.

Varje mening som hamnar utanför den valda mallen klassas av programmet som avvikande. I KIX-programmet kan man direkt titta på dessa avvikande meningar.

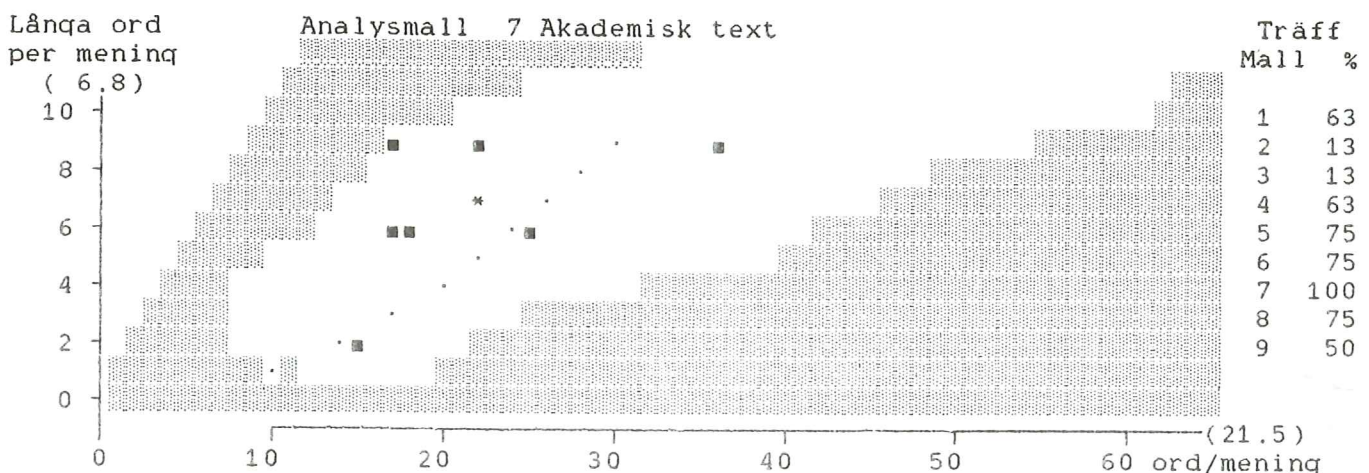
KIX ger också en rad andra diagram där man kan detaljstudera de uppmätta språkliga variablerna. I dessa bilder kan man lägga in en idealfördelning att jämföra den egna textens fördelning med.

KIX och LIX mäter inte allt

Men det finns mycket annat som gör läsning besvärlig och som varken KIX eller LIX får fram. Förmågan att ta till sig innehållet kan variera betydligt mellan olika läsare. Och det är en faktor som är av avgörande betydelse för hur lättläst en text kan anses vara. Själva läsligheten kan vara usel: det kan exempelvis vara besvärligt att läsa en text som har en svårtillgänglig typografi. Det är också svårt att läsa någonting som man inte är särskilt intresserad av: läsvärdet är lågt.

Det här visar att man aldrig får koppla bort sitt omdöme när man analyserar sin text med hjälp av den här typen av formler. Man måste således ta både KIX och LIX med en nypa salt.

Textens KIX-diagram

Den här mallen utgår från hur en akademisk text enligt KIX kan se ut. Den text som är analyserad här består av sju meningar (symboliserade av de svarta fyrkanterna) som alla hamnar inom det vita fältet – enligt KIX en typiskt akademisk text med andra ord.

Teknisk basvokabulär

En framtida ordlista om teknikens gemensamma termer

Olika tekniska specialområden har sina områdesspecifika termer. Det finns dock en för alla teknikområden gemensam kärna av termer och dessutom ett antal termer som är gemensamma för flera – men inte alla – teknikområden. Dessa termer skulle med en sammanfattande benämning kunna kallas teknisk basvokabulär. Under en tid har vi samlat, systematiserat och definierat de viktigaste av dessa termer. Grunden till detta arbete lades av John Wennerberg, TNCs första föreståndare, som under 40- och 50-talen i sin språkspalt redde ut avgränsningar och samband mellan många av dessa begrepp.

Termer som förekommer ofta i definitionerna

Utöver kravet på generalitet har ett viktigt urvalskriterium varit att termerna skall vara sådana som ofta förekommer i tekniska definitioner. Det ligger därför i sakens natur att huvudmassan av termerna i ordlistan står för begrepp på hög abstraktionsnivå, t ex *anläggning*, *don*, vilket bl a innebär ett visst inslag av grundläggande fysiska, fysikaliska och kemiska begrepp, t ex *energi*, *hållfasthet*.

En term som även förekommer i allmänspråket har i regel en något annan innebörd i fackspråkliga sammanhang än i allmänspråket. De definitioner som ingår i TNCs basvokabulär är av lätt insedda skäl fackspråkliga.

Urval bland flera definitioner

Eftersom projektets huvudsyfte har varit samordning och konsekvens har vi varit ganska normativa, både när det gäller termval och definitioner. De källor som använts har erbjudit flera definitionsalternativ; vår insats har bestått i att vi gjort ett urval bland flera tänkbara definitioner, varvid vi naturligtvis i systematikens intresse också har bearbetat många av de valda definitionerna.

Huvudkällor har varit TNCs ordlistor samt svensk standard. Svensk ordbok har lämnat många bidrag. Material har dessutom hämtats ur TNC-skriften Ord och uttryck och ur TNCs arkiv.

”Bastermerna” bra vid termbildning

Den framtida ordlistan är tänkt att användas i allt arbete med terminologisk anknytning, framförallt vid definitionsskrivning. Den har också en annan viktig funktion att fylla: vid bildning av nya termer kan dessa grundläggande termer utgöra byggstenar.

Ut på remiss

Det material som vi har klart är att betrakta som en första version av basvokabulären. Avsikten är nu att låta den gå på remiss till ett antal instanser och sedan bearbeta den vidare med ledning av remissvaren. Det är också sannolikt att ett antal nya termer kommer att läggas till i ett senare skede. Dessutom skall vi tillföra ordlistan illustrationer som åskådliggör olika begreppsrelationer.

Vi återkommer i TNC-Aktuellt när det är dags att trycka Teknisk basvokabulär.

Nylonet fyller 50 år

Framställt ur kol, luft och vatten

Det till synes godtyckligt skapade ordet nylon tillkom i själva verket som resultat av ett omsorgsfullt terminologiskt dokumentationsarbete i den amerikanska koncernen Du Pont de Nemours & Co.

Efter långvarigt forskningsarbete var kemisten *Wallace Hume Carothers* år 1937 med om att framställa materialet ur kol, luft och vatten. Tyvärr avled han året därpå och fick därför inte uppleva den slutliga namngivningen som skedde då, alltså för 50 år sedan.

Fiber 66, Norun, Nilon förkastades

På Du Pont de Nemours & Co hade den nya konstfibern arbetsnamnet Fiber 66. Man prövade och förkastade en rad andra förslag: Polyhexametylenadipat, Norun (”ingen löpning” i maskorna), med vokalomsvängningen Nuron, Nilon (det sistnämnda förslaget avfördes till följd av en konstaterad osäkerhet i uttalet).

Nyl- från vinyl och -on från cotton

Till valet av *nylon* bidrog tänkbara associationer: efterledet *-on* förde tanken till andra textilt fibrer som cotton och rayon, och förledet *nyl-* associerade till plastmaterialet vinyl.

Med detta kan vi alltså avvisa myten om att namnet Nylon skall tolkas som den amerikanska syntetfiberindustrins triumfrop riktad mot natursilkets hemland Japan, vilket Svenska Dagbladet anger den 29/1-88 i en artikel om nylonfibern. Enligt den skulle nylon bestå av den första bokstaven i varje ord av det Carother utropade när han fått fram nylonfibern: ”Now You Lousy Old Nipponese!”.

Insändare

Redaktionen har fått ett brev med anledning av termfrågan om *hydrauliktekniker* i förra numret av TNC-Aktuellt:

Vad rätt ni sagt – vad fel det blev!

För en tid sedan vände jag mig till TNC för att höra deras åsikt om sammansatta ord byggda på teknikgrenarna hydraulik och pneumatik.

Efter en stund enades vi om att i sammansatta ord bortfaller bokstäverna "ik" i hydraulik. Som grund för den gemensamma uppfattningen låg bl a insikten om att orden hydraulolja, hydraulvätska etc sedan länge haft god klang och burskap i svenskan. Vi enades om att hädanefter hävda uttrycken hydraulcylinder, hydraulaggregat etc som god svenska.

Lika eniga blev vi att de personer som verkar inom de nämnda teknikområdena mycket väl skulle kunna benämnas hydrauliker respektive pneumatiker. Jämförelse gjordes med musiker, matematiker, elektriker, dramatiker etc.

Döm om min häpnad när TNC-Aktuellt på sidan 10 i nr 4/87 råkar publicera uttrycket "hydrauliktekniker" som rätt benämning. Vi i branschen hukar oss för en sådan titulation. Vi förstår också att våra kollegor i pneumatikbranschen riskerar talsvårigheter efter den orala prestation det skulle innebära att presentera sig som pneumatiktekniker.

Bästa TNC, vänligen inför rättelse så att vi i branschen vågar öppna mun framöver!

Vänliga hälsningar
Luftputte med olja på händerna

PS. Att vi tekniker med specialutbildning inom pneumatiken "i framtiden" skulle bli aktuella känns litet snopet – själv har jag hunnit med över 40 år i branschen just som "pneumatiker". DS.

Redaktionen svarar:

Samma vecka som du ringde till TNC och diskuterade den här saken, vände sig två andra, var för sig oberoende, frågeställare hit med nästan samma fråga. Det som stod i förra numret av TNC-Aktuellt var ett svar grundat på en litet annorlunda ställd fråga, och det är därför du inte kände igen den.

Givetvis kan det svaret utvecklas i linje med vad du skriver i ditt brev. Det är emellertid också intressant att höra vad man i universitetsvärlden kallar tekniker av det här slaget. På Linköpings universitet, där man utbildar tekniker med de här specialiteterna, kallas de hydrauliktekniker (i talspråk faktiskt hydraultekniker) och pneumatiktekniker. Där har man aldrig hört talas om benämningarna hydrauliker och pneumatiker.

Att sedan teknikerna utanför universiteten kallar sig för hydrauliker och pneumatiker gör väl inget. Dessa kortare former är säkert att föredra i de allra flesta sammanhang.

Vidare: att det redan i över 40 år funnits pneumatiker eller pneumatiktekniker borde givetvis ha uttryckts klarare. Vi ber om ursäkt!

2 000 ton nylonstrumpor 1940

Det var på världsutställningen i New York 1939 som man för första gången kunde se strumpor vävda av nylontråd. Den industriella framställningen av nylon började i januari 1940 med 2 000 tons årlig produktion.

Säg amidplast för plastmaterialet!

Nu rekommenderar TNC (i Plast- och gummiteknisk ordlista från 1986) att man säger amidplast i stället för nylon om man avser just plastmaterialet. Men textilfibern heter fortfarande nylon och det finns ingen anledning att ändra på den benämningen.

En annan 50-åring!

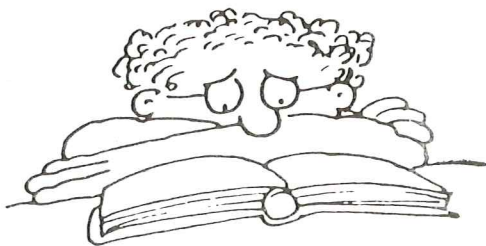
I tidningen Vi (nr 9 1988) kan man läsa att det finns anledning att fira ytterligare en 50-åring i år, nämligen kulspeppennan. Uppfinnaren var en tidningsutgivare vid namn *Laszlo Biró*, som kom på att en färg som liknade den snabbtorkande trycksvärtan borde kunna användas i pennor.

Han tog patent på sin uppfinning 1938 och pennan fick namnet "ball point pen" eller kulspeppenna på svenska. Det svenska namnet kom förmodligen i svang efter kriget; det tidigaste belägget på ordet som Svenska språknämnden har är från 1946.

Kulspeppennan är en "penna vars spets består av en liten rörlig kula som matas med färg från en färgpatron" (ur Nyord i svenskan från 40-tal till 80-tal). Färgen i kulspeppennan är ett slags bläckpasta till skillnad från färgen i den numera populära bläckkulpennan som utgörs av flytande vattenbaserat bläck.

Termfrågor i urval

?

FRÅGA: Hur bör man översätta *miljövänlig* till engelska? Jag har hittills gjort förklarande omskrivningar.

SVAR: Det svenska uttrycket har så vid och ofta litet vag betydelse att man bör göra en omskrivning när man översätter det till ett främmande språk. Översättningarna kommer säkert att variera från fall till fall.

Ett förslag till översättning av *miljövänligt papper* är "unbleached paper produced in a low-polluting process". *Återanvänt pappersavfall* kan översättas med "recycled paper".

?

FRÅGA: Jag har hört att man säger *celltelefon* om det slags mobiltelefon som på engelska heter "cellular mobile telephone". Jag tycker att *celltelefon* för tanken så fel (ungefär till en telefon i en fängelsecell). Har TNC något belägg?

SVAR: Ja, vi har ett utdrag (excerpt) ur *Elektronik-Nytt* från 1982 där *cellradio* omnämns och förklaras.

Om man använder ordet **celltelefon** fackmän emellan finns det förmodligen ingen risk för missförstånd.

?

FRÅGA: I en ansökningshandling står det: "NN har en klart *entreprenuriell* läggning." Finns det adjektivet och vad betyder det i så fall?

SVAR: I Prismas främmande ord finns adjektivet *entreprenant* med betydelsen 'företagsam, driftig'. I Bonniers lexikon står *entreprenör* bl a för 'initiativrik och uppfinningsrik egen företagare'. Det här adjektivet skulle då vara avlett från *entreprenör* (med en något tillkonstlad stavning) och ha ungefär samma betydelse som *entreprenant*.

Entreprenant är ett ord som nog inte är bekant för alla, och avledningar är ju ett av de mest produktiva sätt som man bildar nya ord på i svenskan, så varför inte **entreprenoriell**?

?

FRÅGA: Heter det *scanna* eller *scannra*?

SVAR: Enligt Svenska Akademiens ordlista heter det *scanna* (eller möjligtvis *skanna*). Det här är ett verb avlett av substantivet *scanner*. TNC rekommenderar att man i stället för *scanner* säger **avsökare**. Då finner man lättare verbformen, alltså *söka av*, *avsöka*.

?

FRÅGA: Heter det *oscilloskopmarknad* eller *oscilloskopsmarknad*? Oscilloskop är väl i sig en sammansättning och därför borde ju *s-et* vara befogat (!) i fogen.

SVAR: En sammansättning är ett ord bildat av två självständiga ord; t ex *dator* + *marknad* blir *datormarknad*. En avledning däremot är bildad av ett självständigt ord och en avledningsändelse e d; t ex *dator* + *isera* blir *datorisera*, *godkänna* + *ande* blir *godkännande*.

Ibland är gränsen mellan sammansättningar och avledningar svår att dra. Men vi måste nog betrakta *oscilloskop* som en avledning, eftersom *-skop* ju inte är ett självständigt ord. Det förekommer bara som efterled i ord och fungerar alltså då som avledningsändelse.

Andra ord avledda med *-skop* (som är inlånat från grekiskans 'iakttagare') är *elektroskop*, *mikroskop*, *periskop*, *stetoskop* och *teleskop*.

Och så till frågan: hur ser fogen mellan *oscilloskop* och *marknad* ut? Vi bör skriva **oscilloskopmarknad** i analogi med t ex *mikroskopbord* och *teleskopantenn*, eftersom vi inte uppfattar *oscilloskop* som en sammansättning.

(Regeln för sammansättning av ett redan sammansatt ord och ett enkelt ord är att fogen markeras genom ett inskjutet s, t ex *strandskyddsområde*.)

?

FRÅGA: Vilken inbördes ordning har begreppen *expertsystem*, *kunskapssystem* och *kunskapsbaserat system*, och hur definierar man dem?

SVAR: I *Informatikordboken* (Liber 1987) behandlas *expertsystem* och *kunskapsbaserat system* som synonymmer. Definitionen lyder: 'datorprogram avsett att fungera som en mänsklig expert; att med kännedom om vissa fakta kunna producera en prognos, diagnos eller ge rekommendationer. Det består av en kunskapsbas, en slutledningsdel och ett dialogprogram, genom vilket användaren kan ställa frågor till programmet formulerade i användarens terminologi, be det förklara resonemanget bakom svaren osv'.

I flera engelska ordböcker över området är motsvarande engelska översättningar synonyma.

I en publikation från Sveriges Mekanförbund, *Mekanresultat 86001*, står det att *kunskapssystem* alltmör ersätter termerna *kunskapsbaserade system*, *expertsystem* och *regel-baserade system*.

Med ledning av detta kan man alltså hävda att termerna är synonymmer.

?

FRÅGA: Vad skall man översätta "video disc player" till på svenska? *Videoskivspelare*?

Den fungerar på samma sätt som en vanlig videospelare, förutom att man har en optisk skiva i stället för ett videoband.

SVAR: TNC har tidigare rekommenderat termen *videokassettspelare*, men nu används oftare *videobandspelare*.

Eftersom man säger videobandspelare (eller videokassettspelare) när man har videokassetter passar det ju bra att kalla den här nya typen av videospelare, där man har en optisk skiva i stället för en kassett, för **videoskivspelare**.

?

FRÅGA: Varför heter det *isomolär* och inte *isomolal* eller *isomolar*?

SVAR: Språkligt sett borde *molär* och *molar* vara ekvivalenta. *-är* brukar betyda att ordet är inlånat från franskan, medan *-ar* är det latinska efterledet.

I det här fallet är det så att *molar* och *molal* är enheter som betyder 'mol per kubikdecimeter' respektive 'mol per kilogram'. Adjektivet till *mol* blir således **molär** för att det inte skall förväxlas med enheten *molar*.

?

FRÅGA: Vad betyder ordet *solenoid* och vad har det för ursprung?

SVAR: Det kommer från franskans "solénoïde" som är bildat av grekiskans "solen" med betydelsen 'ränna, rör' och "-oid" med betydelsen 'liknande'.

Det här ordet används i elektromagnetiska sammanhang och kan definieras som 'en cylindrisk spole i form av en spirallindning med liten stigning'. I Elektroteknisk handbok (Esselte 1941) finns det beskrivet: "Så gott som allt utnyttjande av magnetiska verkningar grundas på användningen av elektromagneter, varvid det magnetiska fältet eller flödet alstras av elektriska strömmar i lindningsspolar, understundom, särskilt i vetenskaplig framställning, kallade solenoider."

En allmännare betydelse av solenoid är 'något som är rörliknande'.

?

FRÅGA: Har TNC något belägg på ordet *piezometer-rör* (E static pressure tube)? Det är ett mätrör för statiskt tryck och används för att mäta lufttrycket i en luftkanal.

Det finns tre olika typer av tryck i detta sammanhang: statiskt, dynamiskt och totalt tryck. Deras inbördes förhållande är: totalt tryck = statiskt tryck + dynamiskt tryck.

SVAR: Något *piezometer-rör* har vi inte funnit, bara *piezometer*, som det finns en definition på i Energy Dictionary av Hunt.

I TNC 59, Geoteknisk ordlista, avråder vi från att använda *piezometer*. Man bör hellre använda termen **portrycksmätare**, som definieras så här: 'instrument för mätning av portryck'.

?

FRÅGA: I tidningen Lyckoslanten ska man skriva om *tyfon*. Så heter ju en storm, men också det som tjuver när det är flyglarmsövning en gång i månaden. Vad är det senare för något? Är det en maskin med motor eller något annat, och var kommer ordet ifrån?

SVAR: I Sohlmans sjölexikon förklaras närmare hur en tyfon fungerar: "av komprimerad luft (undantagsfall ånga) driven mistsignalapparat, där ljudet alstras av ett membran, som sättes i svängning, enligt munspelsprincip, av den framströmmande luften. Membranet är placerat intill en tratt, som i viss grad åstadkommer riktverkan hos ljudet . . ."

I bl a TNC-spalten i Teknisk Tidskrift 1973:15, står det att det här är en svensk uppfinning av Kockums Mekaniska verkstad i Malmö. Där lanserade man denna ljudsignalanordning med varunamnet *Tyfon*.

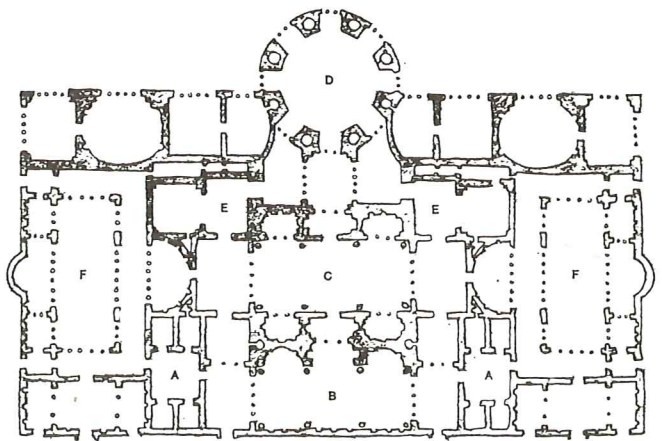
Ordet tyfon kommer från den grekiska mytologin, och framställs som ". . . ett af urtidens ohyggliga vidunder, med 100 hufvud, eldsprutande ögon och väldig, rytande stämma . . ." (Nordisk familjebok, 1920). Det är förmodligen från denna myt som tyfon i betydelsen ljudsignalanordning är hämtad.

Tyfon (i betydelsen orkan) kommer från engelskans "typhoon", som anses bero på en sammanblandning av det kinesiska ordet "tai-fung" (med betydelsen mäktig vind) och det grekiska "tyfon". I modern grekiska står tyfon för oväder, storm – en betydelse som också leder oss tillbaka till vidundret i mytologin.

?

FRÅGA: Har inte termen *term* flera betydelser?

SVAR: Jo, term kan betyda något annat än 'uttryck som inom ett fackområde har en väl avgränsad betydelse' och 'enskilt matematiskt uttryck i en rad av sådana förbundna med plus- eller minustecken'. Termer (i pluralform) stod, särskilt i Romarriket under antiken, för de badanläggningar man då använde sig av.

Plan av en romersk termanläggning

A. Apodyterium (avklädningsrum).	D. Caldarium (varmbad).
B. Frigidarium (kallbad).	E. Sudatorium (svettbad).
C. Tepidarium (ljumbad).	F. Palaestra (gymnastiklokal).

TNC